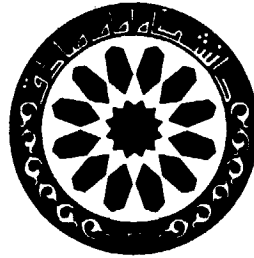

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره نوبت
۳۹۹
ع
نسخه

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

صورت بندی شکاف های اجتماعی در عصر پهلوی دوم

۱۳۸۰ / ۲ / ۲۰

و تاثیر آن بر انقلاب اسلامی

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
تسبیح مدرک

محمود اسماعیلی

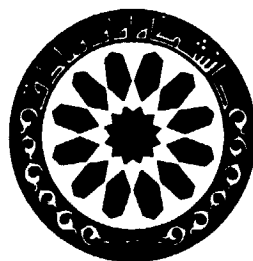
استاد راهنما:

دکتر هادی سمتی

011843

زمستان ۱۳۷۸

۳۵۲۵/

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی

صورت‌بندی شکاف‌های اجتماعی در عصر پهلوی دوم

و تاثیر آن بر انقلاب اسلامی

محمود اسماعیلی

استاد راهنما:

دکتر هادی سمتی

استاد مشاور:

دکتر حجت‌آیوبی

زمستان ۱۳۷۸

۳۸۲۵۱

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است. نقل
مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

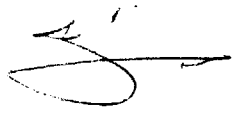
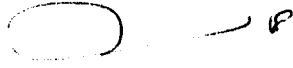

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای محمود اسماعیلی (کد ۶۹۳۰۰۷۵۳۳)

تحت عنوان صورت بندی شکاف های اجتماعی عصر پهلوی دوم و تاثیر آن بر انقلاب اسلامی

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته

پیشنهاد می کنند.

محل امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیأت داوران
	استاد	دکتر هادی سمتی	(۱) استاد راهنما:
	استاد	دکتر حجة الاسلام ایوبی	(۲) استاد مشاور:
	استاد	ناصر جمالزاده	(۳) نماینده شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده:
	استاد	دکتر کاووس سید ماهی	(۴) استاد ناظر:

« هو »

به تماشا سوگند

و به آغاز کلام

و به پرواز کبوتر از ذهن

واژه‌ای در قفس است واژه‌ای در قفس است واژه‌ای در قفس است

... به ...

«چکیده»

پیروزی انقلاب اسلامی ایران یک بزنگاه سترگ تئوریک در جامعه‌شناسی سیاسی، به ویژه در نظریه پردازیه‌های انقلاب را به دنبال آورد. حجم انبوه آثار پدید آمده پیرامون انقلاب اسلامی در داخل و خارج از ایران و نیز بازنگری‌های عمده در برخی از تئوری‌های انقلاب، مؤید این ادعاست. علیرغم اینکه بررسی تقابل‌های اجتماعی یک نقطه عزیمت مطمئن در مطالعات جامعه‌شناسی سیاسی و به تعبیری مناسب‌ترین رویکرد برای تحلیل و تحلیل انقلاب‌های اجتماعی می‌باشد، شمار ناچیزی از آثار پدید آمده، بر اساس رویکرد به تقابل‌های اجتماعی ایران قبل از انقلاب اسلامی بنا شده و بی‌تردید جای یک تحلیل از انقلاب اسلامی بر اساس رویکرد به تقابل‌های اجتماعی و نحوه صورت بندی آنها در این میان خالی است.

بر همین اساس، هدف از پژوهش حاضر تحلیل و تحلیل انقلاب اسلامی با نظر به شکاف‌های اجتماعی عصر پهلوی دوم و نحوه صورت بندی آنها می‌باشد. شکاف اجتماعی به مفهوم آن نوع تقابل اجتماعی که با ایجاد گسست در ساختار جامعه به صف بندی اجتماعی منجر شود، مصادیق متعددی ندارد و به چند مورد شکاف‌های اقتصادی، فرهنگی، مذهبی و قومی محدود می‌شود. شکاف‌های اجتماعی از جهت تأثیرگذاری بر تحولات اجتماعی، گاه فعال و گاه غیرفعالند و نیز از جهت نحوه تعامل با یکدیگر، گاه با هم متقاطعند و باعث تعدیل تأثیر یکدیگر می‌شوند و گاه متراکمند و تأثیر هم را تشدید می‌کنند. در حالیکه وجود شکاف‌های اجتماعی از خصایص ذاتی تمام جوامع بشری است. اما نحوه بروز و ظهور آنها در جوامع مختلف متفاوت است؛ گاهی در قالب‌های مسالمت آمیز مانند تحزب و گاهی در قالب‌های خشونت آمیز مانند انقلاب بروز می‌کنند. عامل تعیین کننده در این میان، کیفیت جامعه مدنی و شیوه برخورد ساختار سیاسی با شکاف‌هاست.

جامعه ایران در ربع قرن آخر عصر پهلوی (۵۷-۱۳۳۲) شاهد شکافی فعال بین اقتصاد سنتی (خرده‌بورژوازی و بازار) و اقتصاد سرمایه‌داری مدرن (وابسته به دربار) از یک سو و نیز شکافی فعال بین سنت و تجدد در کنار شکاف مذهبی بین دین و دولت از سوی دیگر بود. تراکم این شکاف‌ها (علیرغم تقاطع با شکاف کم فعالیت قومی در این دوران) به نوعی دوگانگی و دوقطبی شدن عرصه اجتماع و تقابل جدی بین قدرت سیاسی و قدرت اجتماعی منتهی گشت و اینگونه زمینه اصلی وقوع انقلاب اسلامی فراهم آمد. بنابراین در یک رویکرد جامعه‌شناسانه به انقلاب اسلامی و از منظر شکاف‌های اجتماعی، می‌توان وقوع آن را نتیجه تراکم شکاف‌های فرهنگی، مذهبی و اقتصادی و پیدایی یک جامعه مدنی گسسته که شاهد دوگانگی قدرت بود، تلقی نمود.

کلید واژه‌های پژوهش عبارتند از: شکاف اجتماعی، صورت بندی شکاف‌های اجتماعی، تحلیل انقلاب

اسلامی، جامعه‌شناسی عصر پهلوی دوم.

«الخلاصه»

من وجهه نظر علم الاجتماع و السياسه و النظريات الثوريه بوجه خاص، يعتبر انتصار الثورة الاسلاميه في ايران تحولاً نظرياً عظيماً، و ان الآثار و التداعيات التي نتجت عن هذا الانتصار الكبير في داخل ايران و خارجها و مرافق ذلك من اعاده نظر اساسيه في بعض التنظيرات الثوريه لى خير دليل على هذا الزعم.

و على الرغم ان التحقيق في المواجهات الاجتماعيه يعتبر مرتكزاً مضموناً للدراسات الاجتماعيه و السياسيه، و بعبارة اخرى يعتبر انسب و سيله لتحليل الثورات الاجتماعيه و الغور في جذورها فان قليلاً من الآثار و النتائج يعتمد على مبدأ المواجهات الاجتماعيه فيما قبل الثوريه الاسلاميه و لا شك انه لا يوجد تحليل للثورة الاسلاميه يستند الى المواجهات الاجتماعيه و طريقه تشكيل الفرق الاجتماعيه المتحديه بعضها لبعض.

و على هذا الاساس فان الغايه من هذه الدراسه التحليليه للثوره الاسلاميه هي التحقيق في ظاهرة التفرق الاجتماعى في عصر السلالة البهلويه الثانى و كيفيه تشكيل الفرق الاجتماعيه المتخاصمه و المتقابله لبعضها البعض.

و ان مفهوم التفرق الاجتماعى هو نوع من المواجهه الاجتماعيه التي تؤدى الى تصدع هيكلية المجتمع و تجعل منه فرقاً متخاصمه، غير أنه لا توجد مصاديق كثيره لذلك، بل تكون محدوده بعدة شقوق اقتصاديه و ثقافيه و دينيه و قوميه. و ان التفرق الاجتماعى في ضوء تأثيراته على التحولات الاجتماعيه يكون فاعلاً مره و غير فاعل في مره اخرى و ان الفرق المنشقه عن بعضها البعض تكون من حيث التعامل بينها متقاطععه في مره و بذلك يقل تأثير بعضها على بعض او يتعادل هذا التأثير، و تكون في مره اخرى متراكمه فيشتد تأثيرها ايضاً.

و يعتبر وجود شقوق اجتماعيه او بالآخرى التفرق الاجتماعى من الخصوصيات الذاتيه لكافه المجتمعات البشريه، الا أن ظهور هذا التفرق و الفتويه يكون في مستويات مختلفه داخل المجتمعات المختلفه، و تبرز مره في شكل احزاب متخاصمه او في صور العنف مثل الثورات مره اخرى. غير ان العامل الحاسم في هذا المجال هو طريقه تعامل المجتمعات المتحضره و التنظيمات السياسيه مع هذا التفرق و الفتويه.

و كان المجتمع الايرانى في ربيع القرن الاخير من عهد سلالة البهلوى (اعوام ١٩٥٢-١٩٧٨ م) شاهداً على تفرق ناشط بين الاقتصاد التقليدى (البورجوازيه الصغيره و تحكم السوق) و الاقتصاد الرأسمالى الحديث (التابع للبلاط الملكى) من جهه، و تفرق ناشط بين السنن التقليديه و الحداثه من جهه اخرى. الى جانب التفرق الدينى بين الدين و الدوله.

و ان تراكم حالات هذا التفرق (على الرغم من تقاطع الفرق و نشاط ضئيل للقوميه في هذا العهد) قد أدى الى ظهور نوع من الازدواجيه والاستقطاب في المجتمع و مواجهه جاده بين السلطه السياسيه و السلطه الاجتماعيه، و بذلك تهيأت الارضيه المناسبه لقيام الثورة الاسلاميه. و تأسيساً على ذلك نستطيع القول انه في ضوء تحليل الثورة الاسلاميه من وجهه النظر الاجتماعيه و في ضوء الشقوق الاجتماعيه التي شهدها المجتمع الايرانى كان انتصار هذا الثورة نتيجته لتراكم الشقوق الثقافيه و الدينيه و الاقتصاديه و وجود مجتمع متصدع تطغى عليه الازدواجيه في السلطه.

ان العبارات الاساسيه الوارده في هذا التحقيق هي: الشقوق الاجتماعيه (التفرق في المجتمع) و شكليات هذه الشقوق الاجتماعيه و دراسه مبرهنه للثوره الاسلاميه. و معرفه خصوصيات المجتمع في عصر السلالة الملكيه البهلويه الثانى

«فهرست مطالب»

صفحه	عناوین
۱	مقدمه
فصل نخست: تمهیدات تئوریک	
۵	مقدمه
۵	۱- تعریف شکاف‌های اجتماعی
۶	۲- انواع شکاف‌های اجتماعی
۹	۳- دیدگاه تضاد و اندیشه مارکس
۱۱	۴- نظریه شکاف‌ها در انتقاد به دیدگاه تضاد
۱۲	۵- دیدگاه‌های مختلف نسبت به شکاف‌های اجتماعی
۱۳	۵-۱- دیدگاه تعدد شکاف‌ها
۱۳	۵-۱-۱- شکاف‌های فعال و غیرفعال
۱۴	۵-۱-۲- شکاف‌های ساختاری و تاریخی (تصادفی)
۱۴	۵-۱-۳- شکاف‌های سنتی و مدرن
۱۵	۵-۲- دیدگاه شکاف‌های چهارگانه اساسی
۱۶	۵-۲-۱- شکاف مرکز / حاشیه
۱۶	۵-۲-۲- شکاف دولت / کلیسا
۱۶	۵-۲-۳- شکاف دارندگان / کارگران
۱۶	۵-۲-۴- شکاف شهر / روستا
۱۸	ارزیابی و مقایسه دو دیدگاه
۱۹	۶- گذر اجمالی بر شکاف‌های سنی و جنسی
۱۹	۶-۱- شکاف جنسی
۲۰	۶-۲- شکاف سنی
۲۱	۷- مطالعه شکاف‌های اجتماعی به عنوان معلول
۲۴	۸- مطالعه شکاف‌های اجتماعی به عنوان علت
۲۶	۹- شکاف‌های اجتماعی و احزاب سیاسی
۲۸	۱۰- صورت‌بندی شکاف‌های اجتماعی

۲۹ ۱-۱۰ - جامعه تک شکافی متقاطع
۲۹ ۲-۱۰ - جامعه دو شکافی متقاطع
۲۹ ۳-۱۰ - جامعه تک شکافی متراکم
۳۰ ۴-۱۰ - جامعه دو شکافی متقاطع
۳۰ ۵-۱۰ - جامعه سه شکافی متقاطع
۳۱ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری : به سوی یک چهارچوب نظری
۳۲ پی‌نوشت‌های فصل اول

فصل دوم: شکاف اقتصادی

۳۴ مقدمه
۳۴ ۱ - مروری بر تحولات اقتصادی سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷
۴۱ ۲ - پیامدهای اجتماعی درآمدهای کلان نفتی
۴۴ ۳ - اصلاحات ارضی و تحولات اجتماعی سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷
۴۵ ۱-۳ - مالکیت زمین قبل از اصلاحات ارضی
۴۵ ۲-۳ - اشراف زمیندار ایران قبل از اصلاحات ارضی
۴۶ ۳-۳ - سابقه اصلاحات ارضی
۴۸ ۴-۳ - نحوه اجرای اصلاحات ارضی
۵۰ ۵-۳ - نتایج اصلاحات ارضی و تأثیر آن بر شکاف‌های اجتماعی
۵۱ ۱-۵-۳ - تضعیف نقش کشاورزی در اقتصاد ملی
۵۳ ۲-۵-۳ - تضعیف نفوذ محلی اشراف زمیندار و جایگزینی اقتدار دولتی
۵۴ ۳-۵-۳ - افزایش شکاف‌های اجتماعی در نتیجه عوامل اقتصادی
۵۹ ۴ - مطالعه شکاف طبقاتی در عصر پهلوی دوم
۵۹ ۱-۴ - شکاف طبقاتی به عنوان یک شکاف اجتماعی
۶۱ ۲-۴ - معرفی طبقات اجتماعی ایران در عصر پهلوی دوم
۶۲ ۱-۲-۴ - طبقه کارگر
۶۳ ۲-۲-۴ - طبقه متوسط
۶۵ ۳-۲-۴ - طبقه ممتاز
۶۵ ۳-۴ - زمینه‌های نفی شکاف طبقاتی در عصر پهلوی دوم
۶۷ ۱-۳-۴ - پایگاه طبقاتی حکومت پهلوی
۷۱ ۲-۳-۴ - غیرطبقاتی بودن انقلاب

۷۳ نظریه محرومیت نسبی در قالب شکاف اقتصادی
۷۶ ۱- ۵- تلاش برای تعلیل انقلاب اسلامی در قالب نظریه دیویس
۷۷ ۶- شکاف اقتصادی به معنای شکاف بین فقیر و ثروتمند
۷۸ ۱- ۶- شکاف اقتصادی بین طبقات مرفه و فقیر شهری
۸۲ ۲- ۶- شکاف اقتصادی بین شهر و روستا
۸۷ ۷- شکاف اقتصادی بین اقتصاد سنتی و اقتصاد مدرن
۸۷ ۱- ۷- پیشینه تاریخی بازار در تحولات اجتماعی ایران معاصر
۹۰ ۲- ۷- تأثیر سیاست‌های اقتصادی دولت بر بازار
۹۳ ۳- ۷- نقش بازار در تحولات انقلابی عصر پهلوی دوم
۹۴ ۱- ۳- ۷- نقش آفرینی‌های مالی بازار در تحولات انقلابی عصر پهلوی دوم
۹۵ ۲- ۳- ۷- نقش آفرینی تشکیلاتی بازار در تحولات انقلابی عصر پهلوی دوم
۹۶ ۴- ۷- ماهیت منازعه بازار - حکومت
۹۶ ۱- ۴- ۷- منازعه بازار - حکومت به عنوان یک شکاف اقتصادی
۹۸ ۲- ۴- ۷- منازعه بازار - حکومت به عنوان یک شکاف غیر اقتصادی
۱۰۱ ۵- ۷- جمع‌بندی موضوع
۱۰۲ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۰۵ پی‌نوشت‌های فصل دوم

فصل سوم: شکاف فرهنگی - مذهبی

۱۱۱ مقدمه
	بخش اول: شکاف فرهنگی
۱۱۶ ۱- ۱- زمینه‌های شکاف فرهنگی در عصر پهلوی دوم
۱۱۹ ۲- ۱- پیامدهای اجتماعی شکاف فرهنگی در عصر پهلوی دوم
	بخش دوم: شکاف مذهبی
۱۲۶ ۱- ۲- سابقه شکاف مذهبی در ایران
۱۳۱ ۲- ۲- سیاست‌های اسلام‌زدایی پهلوی دوم
۱۳۳ ۱- ۲- ۲- اسلام‌زدایی از طریق وهن اسلام و مراجع و ترویج ادیان ساختگی
۱۳۵ ۲- ۲- ۲- شوونیسم در برابر اسلام
۱۳۶ ۳- ۲- ۲- اسلام‌زدایی در عرصه قانون‌گذاری
۱۳۷ ۳- ۲- نقش تجدید حیات اسلامی در فعال شدن شکاف دین و دولت

۱۳۹ لیبرالیسم یا تجددگرایی	۲-۳-۱
۱۴۰ سوسیالیسم	۲-۳-۲
۱۴۰ ملی‌گرایی	۲-۳-۳
۱۴۱ زمینه‌های تفوق اسلام (ایدئولوژی شیعه)	۲-۳-۴
۱۴۳ نقش روحانیت شیعه در فعال شدن شکاف مذهبی	۲-۳-۵
۱۴۴ نقش امام خمینی «ره» در فعال شدن شکاف مذهبی	۲-۳-۶
۱۴۹ تأثیر شکاف مذهبی بر انقلاب اسلامی در تحلیل نظریه پردازان اجتماعی	۲-۴
۱۵۰ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	
۱۵۲ پی‌نوشت‌های فصل سوم	

فصل چهارم: شکاف قومی

۱۵۵ مقدمه	
بخش اول: شکاف قومی در جامعه شناسی سیاسی		
۱۵۶ ۱-۱- هویت ملی، هویت قومی	
۱۵۷ ۱-۲- قومیت، گروه قومی	
۱۵۹ ۱-۳- کشمکش‌های قومی در جهان امروز	
۱۶۰ ۱-۴- شکاف قومی	
۱۶۲ ۱-۵- توسعه و شکاف قومی	
۱۶۲ ۱-۵-۱- مکتب «ملت‌سازی»	
۱۶۲ ۱-۵-۲- دیدگاه انتقادی	
۱۶۴ ۱-۵-۳- دیدگاه مرحله‌گذار	
۱۶۵ ۱-۵-۴- دیدگاه فرا نوگرایانه	
۱۶۶ ۱-۶- مطالعه شکاف قومی به عنوان معلول	
۱۶۹ ۱-۷- مطالعه شکاف قومی به عنوان علت	
۱۷۱ ۱-۸- شیوه‌های مختلف برخورد با شکاف قومی	

بخش دوم: شکاف قومی در جامعه ایران

۱۷۲ ۲-۱- زمینه مطالعه شکاف قومی در ایران	
۱۷۲ ۲-۲- تاریخ قومیت ایرانی	
۱۷۴ ۲-۳- ماهیت مسایل قومی در ایران	
۱۷۶ ۲-۴- شکاف قومی در ایران	

۱۷۷ ۲- ۴- ۱- تحركات قومى تركها
۱۷۷ ۲- ۴- ۲- تحركات قومى كردها
۱۷۸ ۲- ۴- ۳- تحركات قومى بلوچها
۱۷۸ ۲- ۴- ۴- تحركات قومى اعراب
۱۷۹ ۲- ۵- زمينهها و عوامل شكاف قومى در ايران
۱۸۰ ۲- ۵- ۱- زمينههاى شكاف قومى در ايران
۱۸۳ ۲- ۵- ۲- عوامل فعال شدن شكاف قومى
۱۸۶ نتيجه گيرى
۱۸۹ پى نوشتهاى فصل چهارم
فصل پنجم: صورت بندى شكافهاى اجتماعى و تأثير آن بر انقلاب اسلامى	
۱۹۲ مقدمه
۱۹۳ ۱- مرورى بر شكافهاى اجتماعى عصر پهلوى دوم
۱۹۴ ۲- صورت بندى شكافهاى اجتماعى در عصر پهلوى دوم
۱۹۵ ۲- ۱- تراكم شكافهاى فرهنگى، مذهبى و اقتصادى
۱۹۹ ۲- ۲- تقاطع شكاف قومى با شكافهاى متراكم پيش
۲۰۰ ۳- تأثير تراكم شكافهاى اجتماعى بر جامعه سياسى اين دوره
۲۰۴ ۴- معلول شكافهاى اجتماعى در ايران: تحزب يا انقلاب؟
۲۰۶ ۵- تحليل نظريه پردازان پيرامون تأثير شكافهاى اجتماعى بر انقلاب اسلامى
۲۰۷ جمع بندى و نتيجه گيرى
۲۰۹ پى نوشتهاى فصل پنجم
۲۱۱ «خلاصه تحقيق»
۲۱۴ «فهرست منابع»
۲۳۲ چكيده عربى
۲۳۳ چكيده انگليسى

فهرست جداول

۲۵	جامعه شناسی سیاسی
۲۹	جامعه تک شکافی متقاطع
۲۹	جامعه دو شکافی متقاطع
۲۹	جامعه تک شکافی متراکم
۳۰	جامعه دو شکافی متقاطع
۳۰	جامعه سه شکافی متقاطع
۴۱	سیر صعودی درآمدهای نفتی از ۱۳۳۳ تا ۱۳۵۵
۵۲	تضعیف نقش کشاورزی در اقتصاد ملی
۶۲	پراکندگی کارگران در بخشهای مختلف اقتصادی (۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷)
۷۵	منحنی J
۷۸	تشدید شکاف اقتصادی (۱۹۷۹)
۷۹	روند اختصاص هزینه‌ها در سال ۱۳۵۲
۸۲	مقایسه آماری سطح زندگی شهرنشینان و روستانشینان
۱۸۲	مقایسه آماری سطح بهره‌مندی استان‌های مختلف
۱۹۹	تقسیم بندی جامعه بر اساس شکاف‌های اجتماعی

مقدمه :

« طرح تحقیق »